

SAVAŞ, HUKUK ve İLKEL BİRİKİM İLİŞKİSİ: SURİYELİ GÖÇMENLER

Ahmet Gire

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ÖZET

İlkel birikim kapitalizmin ortaya çıkışına ait bir sorunsal mıdır? Yani ilkel birikim denildiğinde sadece kapitalizmin ihtiyacı olan özgür işçi ve birikmiş sermayenin ilk ortaya çıktığı dönem mi anlaşılmalıdır? İlkel birikim, kapitalist olarak adlandırılan, günümüz dünyasında yeri olmayan bir kavram mıdır ve bu kavramı günümüz için kullandığımız takdirde anakronizme mi düşeriz?

İlkel birikim, Marx'ın kapitalizmin ortaya çıkmaya başladığı ilk dönemleri anlayabilmek için işe koştugu bir kavramdır. İlkel birikim süreci, Marx'a göre, daha önce hem yaşamlarını yeniden üretmek için topraklarına bağlı olan hem de bu topraklara bağlılığın toplumsal ifadesini oluşturan hukuki-dinsel ilişkilerle feodal beyine bağlı olan çiftçilerin özgür işçilere dönüşme sürecinin yaşandığı zamansallıktır. Yani ilkel birikim sürecinde hem üretim ilişkileri radikal değişikliklere uğramış hem de siyasal ilişkilerde önemli dönüşümler yaşanmıştır ve bu bütün kopuşlar kapitalizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İlk dönüşüm özgür işçinin ortaya çıkışıdır. İkincisi ise bu özgür işçileri ücretli emeğe dönüştürebilecek sermayedarların ortaya çıkışıdır.

İlkel birikim sürecinde yaşanan çitleme gibi yasal dönüşümler az sayıda insanın elinde fazlaca para biçiminde sermayenin birikmesine neden olmuştur. Az sayıdaki kişi, çokça toprağa sahip olmuş dahası coğrafi keşiflerle işgal edilen kıtalar, Avrupa'yı bir değişim aracı da olan değerli metale doyurmuştur. Bu iki akımın, yani özgür işçi ve sermayenin yollarının kesiştiği yerde kapitalizmin üzerinde yükseldiği ilişki biçimi, yani ücretli emek doğmuştur. Artık, insanların canlı emekleri soyut emek biçiminde ölçülebilen, satılabilen ve satın alınabilen bir forma bürünmüştür.

Bu süreci Marx; dünya tarihinin ateşten ve kandan yazıldığı dönemi olarak tanımlar. Bu ateş kimin ateşidir? Prometheus'un olmadığı aşikar. Tam da bu süreçte, merkezileşmeye başlayan devletin toplumsal ilişkilere nasıl müdahil olduğu görülür. "Aylaklık" ve "serserilik" dönemin devletlerinin asla izin vermeyeceği suçlar haline gelmiştir. Yani yasal düzen başıboş hale gelmiş eski dönemin çiftçilerini ağır çalışma koşullarını kabul eden kapitalizmin işçilerine dönüştürme işlevini edinmiştir. Kapitalizmin doğuşunda yasa ve devlet, ücretli işçiyi üreten en önemli aktörlerdendir.

Yani piyasa diyerek fetişleştirilen faaliyetler bütünü, aslında hiçbir tarihsel dönemde tek başına, kendi kendine işlememiştir. Hem birçok toplumsal kod bu ilişkiye eşlik etmiş hem de birçok kurum bizatihi bu ilişkinin yeniden üretimini üstlenmiştir. Bir siyasal birlik olan bu devleti anlamak önemlidir.

Bu tahakküm ilişkisini anlamak için yasa ve devletin işleyişini anlatan Agamben'e kulak vermek verimli olabilir. Zira Agamben, egemen istisna olarak devletin hukuki biçimde nasıl tahakküm kurduğunun izini –ilkel birikim süreci de dahil- Batı siyasal tarihi boyunca sürer. Agamben için egemen iktidar, olağanüstü halle vardır: Yani Schmitt'ten aldığı egemenlik kavramı doğrudan olağanüstü hale karar verebilme yetisiyle ilişkilidir. Agamben böylece egemenlik, olağanüstü hal ve çıplak hayat arasında bir ilişkisellik kurar. Egemen istisna, olağanüstü halle beraber karşısındakini, yani hukuki hak öznesi olan politik insanı, çıplak hayata indirgeyebildir. Yani, Agamben'in Roma hukukunda çekip çıkardığı öldürülmesi dünya hukukunda kovuşturmayaya konu olmayacak ancak dini bir ayin için de kurban edilemeyecek *homo sacer* kişisi egemenin karşıtı olarak siyasallığın kurucu öğelerinden birini oluşturur. Egemenlik tam da bu belirsizlik mıntikasını hem yaratmak hem de kimi insanları oraya atabilmekle kendini var edebilir.

Ancak Agamben'in kavramsallaştırması sınıf farklılıklarını görmezden gelir, görünmez kılar. Gerçekten de egemen istisna bütün sınıflara aynı şekilde mi etki eder? Yani devlet sınıfsal ayrımlardan azade bir kurum mudur? Ya da Suriyelilerin Suriye'de tanık oldukları şiddetin Türkiye'de katıldıkları emek süreçlerine hiç etkisi yok mudur? Bu çalışmada Suriyeli göçmenlerin tabi olduğu çalışma hukukundan ve geçici koruma statüsünden yola çıkılacak ve hukukun –Agamben'in belirttiği- muğlaklığının nasıl sınıfsal sömürü ilişkisinin işine koşulduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Geçici koruma kapsamındaki göçmenlerin tabi olduğu hukukun barındırdığı muğlaklıklar ve içerdiği taraflılık üzerinden, “misafir” olarak tanımlananlara dayatılan Olağanüstü hukukun, aslında ilkel birikim koşullarını yeniden ürettiği, yani devletin zoruyla sermayeye ucuz emek gücü sunma mekanizması yarattığı iddia edilecektir. Aynı zamanda Suriye iç savaşının yarattığı ve halen süren dehşetin de Suriyeli göçmenlerin ilkel birikim ilişkisine dahil olma nedenlerinden biri olduğu iddia edilecektir.

“Ve onların mülksüzleştirilmesinin öyküsü, insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazılmıştır.”

Yurttaşsız Kalmış Bir Ülke: Suriye

15 Mart 2011'de Suriye'nin Ürdün sınırında bulunan Dare kentinde yaşanan protestolarla başlayan iç savaş halen devam ediyor. Bu iç savaş şimdiden 400.000 kişinin yaşamına mal oldu. 6.5 milyon insan ise yaşadığı yerleri terketmek zorunda kaldı (Suriye İç Savaşında 6 Yılda Neler Yaşandı?, [15.03.2017]). 2010 yılında Suriye nüfusu 21.02 milyondur.

2010 yılında Tunus'ta başlayan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerini kapsayan Arap isyanları Suriye'de de yaşandı. Mısır'da iktidarı devirip, darbeyle sonlanan, Tunus'ta rejim değişikliğine sebep olan, Libya'yı bitmek tükenmek bilmeyen bir kaos ortamına sürükleyen süreç, Suriye'de de çok fazla yıkıma ve geri dönüşü olmayan acılara neden oldu.

Yaşanan can kayıplarının ve yaralanmaların yanında birçok Suriye vatandaşı belli başlı üretim araçlarından ve ortak varlıklarından koptu. Bu kopuşun anlaşılabilmesinde tarım sektörü önemli bir örnek teşkil eder. Suriye ekonomisinin en önemli parçası tarımsal üretimdir. 2000'li yılların ortalarında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) %25'i tarımsal etkinlikle üretilmekteydi. İş gücünün %20'si de tarım sektöründe istihdam edilmekteydi (al-Hindi, 2011: 15). Tarım reformundan sonra tarımdaki toprak mülkiyeti düzenlemeleri orta ölçekli arazileri teşvik etmişti (Hinnebusch, 2011: 8). Tarımsal toprakların %50'sine yakını orta ölçekli toprak sahipleri tarafından kullanılmaktaydı. Bu orta ölçekli topraklar –pazara yönelik olsa da- kendi kendine yetebilecek üretimin küçük üretici tarafından yapılabilmesine imkan sağlıyordu. Bu toprakların önemli bir kısmında şu anda tarım yapılamaması ve bu insanların savaş yüzünden topraklarını terketmek zorunda kalmış olmaları üretim araçları ile üreticiler arasındaki bağın savaş yoluyla kopmuş olduğunu gösteren önemli bir örnektir.

Diğer taraftan Suriye'nin petrol ve doğalgaz gibi maden gelirleri GSYİH'in %40'ını oluşturuyordu ve bu gelirlerin önemli bir kısmı insanlara mazot ve şeker sağlayan sübvansiyonlarının finansmanında kullanılıyordu (Ülke Profili: Suriye, [21.01.2014]). De Angelis (2001, 1) sosyal devletin ekonomik yapısından neoliberal ekonomik sisteme geçişin ilkel birikim kavramıyla açıklanabileceğini iddia eder. Sosyal devletin kamusal ekonomik düzenlemelerle yurttaşlarına sunduğu geçim araçları neoliberal uygulamalarla bir bir yurttaşların elinden alınmıştır. Benzer bir şekilde maden gelirlerinden ayrılan pay artık Suriye toprakları dışına çıkmak zorunda kalmış insanlar için bir anlam ifade etmemektedir. Hâlbuki, bu kalem daha öncesinde birçok insanın

geçiminde önemli bir etkendi. Bu da demektir ki, savaşın yarattığı yıkım insanları geçim araçlarından yoksun bırakmıştır.

Doğrudan ekonomik sermaye biçiminde olmasa da iç savaş, ülkelerinden çıkmak zorunda kalan Suriye yurttaşlarının sembolik-kültürel sermayelerine de zarar verdi. İç savaş öncesi kişilerin aldıkları eğitim Suriye yurttaşlarının en çok göç ettikleri Türkiye gibi ülkelerde önemsiz hale geldi. Çünkü Türkiye’de eğitim dili farklıydı. Sembolik sermaye toplumsal ilişkilere dahil olmak için önemlidir. Toplumsal davranış kodlarının, dilin veya değerler hiyerarşisinin farkına varılabilmesi için, her birinin ayrı ayrı tanınması gerekir. Bourdieu’ya göre sembolik sermaye;

... herhangi bir sermaye türü ile bu sermaye türünü bilecek ve tanıyacak biçimde sosyalleşmiş failerin ilişkisinden doğan sermaye türüdür. Sembolik sermaye, kelimenin ifade ettiği gibi, bilme ve tanıma düzlemlerinde konumlanır (2015: 232).

Göçmenlerin emek piyasasındaki kazançlarıyla ilgili literatürün ortaklaştığı noktalardan biri de gidilen ülkede konuşulan dile hakimiyet düzeyinin göçmenlerin ekonomik kazançları ile doğrudan ilişkili olduğudur (Erol vd., 2017: 25).

Hızlı bir şekilde Suriye’den Türkiye’ye göç eden insanların öncesinde içlerine gömülü oldukları dilsel yapının, gelenek ve göreneklerin ve davranış kalıplarının aniden değişimi ve ileride de görüleceği gibi geçici koruma benzeri düzenlemelerle bu insanların sürekli “misafirleştirilmesi”, bu kişilerin geçim araçları edinebilmek için ihtiyaç duydukları sembolik sermayeden sürekli mahrum olmalarına yol açmaktadır.

Böylece Suriye iç savaşından sakınmak isteyen insanların bir çoğu ellerinde çok az şeyle beraber Türkiye’ye gelmiş oldular. Göçmenler üretim araçlarından koparılmış bir şekilde yurttaşı oldukları ülkenin tersine anadilleriyle resmi dilin uyuşmadığı, eskiden yararlandıkları kamu subvasiyonlarının sağlanamadığı ve artan enflasyon oranlarının da gösterdiği gibi yaşamının her geçen gün daha maliyetli olduğu bir ülkeye geldiler. Hayatta kalmanın ekonomik anlamda zor olduğu bu ülkede, bir çoğunun emeğinden başka satacak bir şeyi yoktu. Yani, üretim araçlarından kopmuş, Türkiye’deki sermayenin sahipliğindeki üretim araçlarına potansiyel olarak bağımlı hale gelmişlerdir.

Bu insanların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Çünkü, Suriye’den çıkan insanların en fazla gittikleri ülke Türkiye’dir. 3.2 milyon Suriye vatandaşı ülkelerinde yaşanan savaşın yıkımından kurtulmak için Türkiye topraklarına intikal etti. Savaşın başlamasından bu yana 6 yıl geçmesine rağmen savaşın devam ediyor olması ve savaş bitse dahi yarattığı yıkımın insanlar için asgari yaşam düzeyini sağlayabilecek şekilde

tanzim edilebilmesi için daha uzun yılların gerekiyor olması Türkiye'nin Suriyeli göçmenlerle ilgili politikalarının geçiciliğini sorgulatmaktadır. Bu veriler ışığında Türkiye'ye yerleşen 3.2 milyon Suriyeli göçmenin bir çoğunun orta vadede ülkesine geri dönebilme imkanı bulamayacağı kolayca anlaşılabilir. Ancak Türkiye'nin Suriyeli göçmenler için oluşturduğu hukuki yapı geçicilik üzerine kurulmuştur.

Göçmenlere Hukuk: İstisna ve Geçicilik

Suriyeli göçmenlerin tabi olduğu farklı hukuki düzenlemelere geçmeden önce, ülkedeki bütün göçmenleri etkileyen sınır dışı uygulamalarından bahsetmek gerekir. Göçmenler ve yurttaşlar arasında yapılan ilk ayırım, bir insanı yaşadığı toprağa bağlayan hukuki bağın ne derece kuvvetli olduğunun farklılaştırılmasıyla yaratılır. Bu kuvvet derecesi toplumu vatandaş olanlar ve vatandaş olmayanlar olarak ikiye böler ve bu kuvvet derecesinin iş gördüğü yer gündelik yaşamın bütün düzlemidir. Kolaylıkla sınır dışı edilebiliyor olmak belirli bir toprak parçasında yaşama arzusunun tatminini zorunlu olarak kendine çeki düzen verme kabiliyetiyle ilişkilendirir. Sınır dışı etme prosedürlerinden de anlaşılacağı gibi, sınır dışı edilebilme ihtimali Demokles'in kılıcı gibi göçmenlerin üzerine gölgesini düşürür.

Öncelikle sınır dışı uygulaması hukuki ve idari mekanizmalar arasında salınır. Hem hukukidir çünkü sınır dışı kararına idare mahkemesi aracılığıyla itiraz edilebilir ancak aynı zamanda idaridir, sınır dışı etme kararı valiliklerce alınır. Karara itiraz hakkı mevcuttur. Buna rağmen, karar alınırken mahkeme olmadığı için kişinin kendini savunma imkanı bulunmamaktadır. Zaten sınır dışı etme kararının en fazla 48 saat içinde alınması gerekir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun (YUKK) 54. maddesi sınır dışı edilme gerekçelerini belirtir. Bu gerekçeler arasında vize veya vize muafiyeti süresini on günden fazla aşmak gibi tespiti teknik bir konuya indirgenebilenler olduğu gibi, terör örgütü veya kamu düzeni, kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından tehdit oluşturmak gibi tespitleri için yargısal süreç gerektiren durumlar da vardır. Sınır dışı kararının idare tarafından alınması mevcut savlar karşısında kişinin savunma hakkının askıya alınması demektir.

Sınır dışı etme kararı sonrası itiraz etme yolu açıktır. Ancak itiraz, kararın tebliğinden sonraki ilk 15 gün içerisinde yapılmalıdır. Başka bir ülkeden gelmiş, ülkenin dilini bilmeyen ve Suriye iç savaşından kaçış gibi kalabalık, hızlı ve hazırlıksız şekilde göç edenler için bu süre zarfında hukuki bir süreç başlatılabilmek oldukça zordur. Suriye'den yaşanan göçlerle artan Arapça çevirmen ihtiyacı da göstermektedir ki

(Türkiye’de yargısal süreçler ancak türkçe dilinde yürütülebilir) göçmenlerin hukuk alanında var olabilmeleri yurttaşlarınkinden daha pahalıya mal olur (Kuburlu, 2015). Ekonomik, kültürel ve sembolik sermayede yaşanan kıtlık doğrudan hukuk öznesi olarak var olabilmeyi etkiler.

Bütün göçmenlerin tabi oldukları sınır dışı etme uygulamalarının yanında Suriye’den yaşanacak göçler için çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) gibi hukuki düzenlemeler de mevcuttur. Yönetmeliğin ilk maddesi savaş gibi nedenlerden sakınmak için kitlesel olarak ülke sınırını geçenleri kapsadığını ilan eder. 2013 yılında çıkarılan yönetmeliğin tarihsel konjonktürle ilişkilendirilmesi, bu yönetmeliğin Suriyeli göçmenlere yönelik olarak hazırlanmış olduğunu göstermektedir (Zaten 1. geçici madde konuyla ilgili açıklama yapmaktadır). Ancak bu hukuki düzenlemeler adı üstünde sürekli bir geçicilik ön kabulüyle yapılandırılmıştır.

İlk olarak geçici koruma statüsünden yararlanan birisi yönetmeliğin 16. maddesi gereğince başka bir uluslararası koruma statüsüne başvuramaz. Böylelikle kişiler diğer uluslararası koruma statülerinin sağladığı haklardan mahrum kalırlar. Geçici koruma yönetmeliğinin 25. maddesi geçici koruma statüsünün geçiciliğini teyit eder gibidir, madde, geçici koruma statüsünün ikamet izni olmadığı ve uzun dönemli ikamete geçiş hakkı doğurmayacağı altını çizer. Yine bu maddeye göre geçici korumadan yararlanma süresi ikamet izni toplamından sayılmaz ve bu statüden yararlanıyor olmak Türkiye vatandaşlığına geçiş hakkı doğurmaz.

Geçici koruma yönetmeliğinin 29. maddesi de sağlanan statü ve ikamet iznini ayırmak için oluşturulmuştur. Maddenin 5. fıkrası gereğince geçici korumadan yararlananlara sağlanan çalışma izni ikamet izni yerine geçemez.

Yönetmeliğin 33. maddesi geçici korumadan yararlananların yükümlülüklerini belirler. Yükümlülüklerden biri de genel müdürlüklerin belirlediği yerlerde ikamet etme zorunluluğudur. Geçici koruma statüsüne sahip olanların seyahat hakları yoktur, idarenin takdiriyle seyahat edebilirler ancak. Geçici koruma yönetmeliğinin mahrum bıraktığı, idare hükümleriyle şekillenen gündelik yaşam, göçmenlerin karşısında bütün idarenin küçük egemenler haline gelmesine neden olur. Butler’a (2005: 64) göre idari yetkililere açılan bu karar alanı “hukukun dışında inceden inceye işleyen bir idari demokrasidir”. En temel insan haklarından birisi sürekli askıya alınmış haldedir. Yönetmelik geçici, istisnai önlemler bütünü olarak dizayn edilmiştir. Yönetmeliğin çifte istisna varsayımı (hem kişilerin ikametini geçici varsayması hem de bu geçiciliğe dayanarak uluslararası anlaşmaları askıya alabilmesi) Suriyeli göçmenlerin başka

birçok alanda da –bu çalışma için üretim alanında- mağdur olmalarına neden olmaktadır.

Diğer taraftan geçici koruma yönetmeliği 56. maddesi geçici koruma statüsüne sahip olanları tamamiyle valiliklerin insafına terk eder: “Vali, geçici korumanın etkin olarak uygulanmasında zorunlu gördüğü her türlü tedbiri almak ve gerekli düzenlemeleri yapmakla yetkili ve sorumludur.”

Görüldüğü gibi geçici koruma yönetmeliği kişilere Türkiye toprakları içinde belirli haklar tanımaz. Onların hukuki statüleri sürekli askıdadır, keza Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik de geçici koruma yönetmeliğini tamamlar niteliktedir.

İlk olarak çalışma izinleriyle ilgili yönetmeliğin 5. maddesinin 2. fıkrası gereğince çalışma izin başvuruları işverenlerce yapılır. Yani göçmen işçi, emeğini satarken – Marx’ın formel özgürlüğe sahip işçisinden farklı olarak- aynı zamanda çalışma iznini de satın almak zorundadır. Sözleşme hukukuna dahil olabilmesi işverenin inisiyatifine bırakılmıştır.

İkinci olarak, bu yönetmeliğin geçicilik fikri üzerinden kurulduğunun bir göstergesi biçimindeki yönetmeliğin 8. maddesi göze çarpmaktadır. 8. madde iş yerlerinde istihdam edilen Türkiye vatandaşları ile geçici koruma statüsüne sahip olanların istihdam oranlarını belirler. Madde gereği, bir işyerinde çalıştırılabilecek geçici koruma statüsüne sahip işçi sayısı o iş yerinde çalışan Türkiyeli işçi sayısının %10’unu geçemez. Eğer istihdam edilen Türkiyeli işçi sayısı 10 ya da 10’dan az ise o iş yeri ancak 1 göçmen işçi çalıştırabilir. Çalışma izinleri ancak 1 yıllığına alınabilir. İzin yenilenmesi için işverenin tekrar başvurması gerekmektedir. 1 yılın sonunda yenilenmeyen çalışma izni ya da 1 yıl içinde çalışma izninin temin edildiği iş yerinden ayrılma durumu çalışma izninin ortadan kalkması demektir.

Bu düzenlemelerden de anlaşılacağı gibi, çalışma izni devlet ile işveren arasında bir iletişim biçimidir. Çalışma izninin sahibi olacak işçi, devlet katına erişemez. Devlet sürekli bir aracıyı muhatap alır. Ancak, bir sonraki bölümde değinileceği gibi devletin Suriyeli göçmenlerin iş hayatına dair kayıtsızlığı istatistiklerde açıkça görünmektedir. Bu koşullar altında işverenin göçmen işçi için çalışma izni talep etmesi ona ‘ek maliyet’ten başka bir şey getirmez.

Geçici koruma yönetmeliğinin sürekli olarak ikamet hakkı, çalışma hakkı, seyahat hakkı benzeri yitirilmesi hukuki bir süreç gerektiren kapasiteleri göçmenlere teslim etmemesi gibi, göçmenlerin çalışma hayatını belirleyen maddeler de göçmen emeğini

hukuksal olarak emek statüsüne çıkarmaz. Türkiye vatandaşlarının iş hayatındaki konumuna göre göçmen işçilerin konumu belirlenir. Yani yönetmelikle emekler arasında bir hiyerarşi üretilir. Ancak, ileride de tartışılacağı gibi, Türkiyeli işçilerin bu hiyerarşiden memnun olmasını gerektirecek bir durum yoktur. Çünkü tam da yaratılan bu hiyerarşik durum, faşizan taleplerin dayanak noktası olan ucuz iş gücü olma 'suçunu' yaratan şeydir.

Bu hukuki düzenlemelerin olağanüstü olmalarının nedenleri egemene açtıkları karar imkanlarıdır. "Egemen, olağanüstü hale karar verendir" (Schmitt, 2005 :13). Olağanüstü hal ile sadece ilan edilen olağanüstü hali anlamak yetersizdir. Örneğin Türkiye'de yasalaştırılmış Terörle Mücadele Kanunu (TMK) sürekli bir olağanüstü hal hukuku yaratır. Sadece TMK ile yargılanıyor olmak, başka yasalardan yargılananlara zorunlu olarak tanınan birçok haktan yararlanamamaya yol açmaktadır. Geçici koruma yönetmeliği ve bu yönetmelikten yararlananların çalışma haklarını düzenleyen yönetmelik; göçmenlere yönelik haklar üretmemektedir. Yani, göçmenlerin bir hukuk öznesi olarak tanınmasından ziyade, bu düzenlemelerin açtığı yetki alanıyla beraber, idarenin –yürütme ve bürokrasinin- hükmünün yasalaştırılması söz konusudur. Ancak egemen karar bu yasalarla da inisiyatifini tüketmez. Suriyelilere yönelik hazırlanmış olan çalışma hayatına dair yasal düzenlemenin, kayıt dışı işçi çalıştırmayı yasak ilan etmesine rağmen neredeyse bütün Suriyeliler kayıt dışı çalışır. Tam da egemen karar, yasayı yoklaştırır. Suriyeli göçmenlerin hayatlarını sürekli askıda bırakan şey, ilk olarak haklarında düzenlenen yasaların onları bir yasal hak öznesi yapmaması ikinci olarak da bu yasaların uygulanıp uygulanmayacağına muğlak olmasıdır. Bu muğlaklığın nasıl mümkün olabildiği başka bir çalışma konusu olmakla beraber, göçmenlerin politik bir aktör olarak etki kapasitelerinin azlığı bu eşitsiz ilişkinin mümkün kılınmasında etkilidir.

GKY'nin yarattığı istisna hukukunun bir diğer ayağı da uluslararası hukuk ile ulusal hukuk arasında yaratılan muğlaklıktır. Türkiye'nin taraf olduğu 1951 sözleşmesi ve 1967 protokolü 'ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan' kişilere ülkenin vatandaşlarından az olmayacak şekilde haklar tanınmasını zorunlu kılar (UNHRC, 2011: 3). Ancak Türkiye gibi 1951 sözleşmesi ve 1967 protokolüne coğrafi sınır koşulu koymuş ülkelerde başvuru geçici koruma uygulaması bu uluslararası hukuk metinlerini askıya almaktadır. Geçici koruma yönetmeliği gibi uygulamalar; göçmenler hakkında hüküm vermede idareye

büyük inisiyatif tanır. Bu da Suriyeli göçmenleri devlet karşısında *homo sacer*lere dönüştürür (Agamben, 2013: 90). Mevcut uluslararası hukuki düzenlemeleri askıya alarak istisna hukukunun uygulanmasına karar veren egemen, bu kararına gerekçe olarak göçmenlerin geçici ikametini öne sürmektedir. Geçici koruma yönetmeliğiyle muğlaklaştırılan hukuki alan, bir yanda küçük egemenler yaratır diğer tarafta Suriyeli göçmenleri çıplak yaşamlar olarak kodlar. Emniyet birimlerinden, valilik bürokratlarına, Çalışma Bakanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na herkes Suriyeli göçmenler üzerinde hüküm verebilir hale gelir. Suriyeli göçmenler; sınır dışı edilebilir, seyahat özgürlükleri ellerinden alınabilir, kayıt dışı çalıştırılabilir ve idarenin bütün hükümlerini kabul etmeye zorlanabilirler. Böylelikle üretim araçlarından ve gömülü oldukları toplumsal ilişkilerden savaş dolayısıyla kopmuş bu insanlar, olağanüstüleştirilmiş hukuki prosedürlerle zapturapt altına alınmıştır. Bu hukuki uygulamalara tabi olan göçmen işçilerin, sınıf mücadelesine katılması daha da zorlaştırılmış olur. Doğrudan çalışma izni için işverene bağımlı kılınan, seyahat özgürlüğü olmadığını için emek pazarına kısıtlı erişimi olan bu işçiler için oluşturulmuş hukuki düzenlemeler doğrudan sermayenin kâr oranlarını arttırmasına neden olur.

3. Suriyeli Göçmenler, Ekonomi ve Linc

Uzun süredir Türkiye'de yaşamak zorunda kalan 3.2 milyon Suriyeli göçmenin önemli bir kısmı ülkedeki iş yaşamına dahil oldu. Birçok sektörde Suriyeli göçmenlerin istihdam edildiği bilinmektedir. Özellikle Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay ve İstanbul gibi şehirlerde Suriyeli göçmen işçilerin emeği atölyeleri çalıştırmaktadır (Erol vd., 2017: 12). Birçok işveren Suriyeli göçmenleri daha ucuza çalıştırdığını belirtmektedir (Kireçdağ, 2017: 34). Böylece, bu kentlerdeki üretim alanlarındaki kâr oranları artmış, sermaye kendisi için daha fazla artı değer üretebilme imkanı bulmuştur. Göçmenlerin istihdam oranları, Türkiyelilere nazaran daha yüksektir (Erol vd., 2017: 16).

Diğer taraftan ekonominin tüketim ayağında da Suriyeli göçmenlerin ülke ekonomisine 'pozitif' yönde etkileri olduğu söylenebilir. Suriyeli göçmenler öncelikle bireysel tüketimleri yolu ile Gayri Safi Milli Hasıla'ya (GSMH) yüzde 0.5-1.7 arasında pozitif bir etki yaratmaktadırlar (Erol vd., 2017: 22).

Sermayenin artı değer üretimini kolaylaştıran etkenlerden biri de Suriyeli göçmenlerin kayıt dışı çalıştırılmasının kolay oluşudur. Sayıların da gösterdiği gibi, Türkiye'de yaşayan 3.2 milyon Suriyelinin yaklaşık 1 milyonu kayıt dışı çalışmaktadır. Ağır şartlarda ayakta kalma mücadelesi veren Suriyelilerin sadece 5 bin 16'sı kayıtlı

çalışmaktadır (Türkiye’de Ne Kadar Suriyeli Var; Ne Kadarı Kayıtlı Olarak Çalışıyor, Kaçı İş Arıyor?, [06.03.2017]). Yani iş yaşamına katılan Suriyeli göçmenlerin neredeyse %100’ü kayıt dışı çalışmaktadır. İş yaşamına katılan yurttaşların %33.47’sinin kayıt dışı çalıştığını düşünüldüğünde göçmen işçilerin iş konumlarındaki yoğun kayıt dışılık, hemen göze çarpar (DİSK/Genel İş Sendikası, 2016: 5). Bu kayıt dışılığın mümkün olmasında öncelikle çalışma izni düzenlemelerinin etkili olduğu söylenebilir. İşçiyi ancak işverenin kayıt altına alılabiliyor oluşu ve Suriyeli göçmenlerin %100’ünün kayıt dışı çalışmasından da anlaşılabilceği gibi, devletin bu alana dair herhangi bir denetim mekanizması çalıştırmıyor oluşu, işçilerin kayıt dışı çalışmasını bir istisna değil, norm kılar. Yaratılan bu yasadışı norm, göçmen işçilerin iş yaşamına ve sosyal güvenlik sistemiyle olan ilişkilerine de etki eder;

Bu zorluklarla birlikte göçmenlerin kayıt-dışı çalışmalarının daha karlı olması çoğu göçmen ve sığınmacının çalışma iznine başvurmamasına neden olmaktadır. Göçmen emeği genellikle emek-yoğun sektörlerde kullanılmakta çocuk emeğine başvurulmakta ve genellikle enformel olarak çalışma yaşamına dahil olan göçmenler bu şekilde sosyal güvenlik sisteminden dışlanmaktadır (Erol vd., 2017: 23).

Kayıtlı işçilerin en az asgari ücretle çalıştırılabileceğine dair hüküm böylece gündelik yaşamda anlamsızlaşmıştır. Mevcut durumun gösterdiği veriler de bu durumu desteklemektedir. Antakya’da Suriyeli çocuk işçiler üzerine yapılan bir alan araştırması da göstermektedir ki, çocuk işçilerin haftalıklarının ortalaması 60.5 TL’dir (Kireçdağ, 2017: 34). Aynı çalışmada çocuk işçi çalıştıran bir patronun Türk işçilere haftalık 200-250 TL ödediği, şu anda Suriyeli çocuk işçilere ise 50-70 TL ödediği ifadeleri ucuz iş gücü kaynağı haline gelmiş işçilerin nasıl sermayeyle karşılaştığını göstermektedir.

4. İlkel Birikim ve Olağanüstü Hal Hukuku

Marx Kapital’in 1. cildinde ilk birikim kavramı üzerinden kapitalizmin doğuşunu öncesinde yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerle açıklamaya koyulur. Marx’ın öncelikli itirazı, burjuva ekonomi-politikçilerin kapitalizm öncesi dönemine dair tasvirlerinedir. Onlara göre, ilkel birikim iki insan tipolojisinin tarihsel süreci şekillendirmesiyle alakalıdır, bunlardan birisi biriktiren, çalışkan diğeri ise har vurup harman savuran tembeldir (Marx, 2011: 686). Tutumlu insan para biriktirir ve sürekli üretim faaliyeti içinde bulunurken, savurgan insanın elinde emeğinden başka satacak

bir şey kalmamıştır. Halbuki, Marx ilk birikim sürecine eğilirken ilk gördüğü unsurlardan biri devlet ve zordur. Marx için zor başlı başına iktisadi güçtür (2011: 719).

İlkel birikim üzerine yürütülen tartışmalar, genellikle iki perspektifin karşılaşmasından oluşur. Birinci iddia, ilkel birikim süreci kapitalizm öncesi tarihsel bir süreç olduğudur. Gelişmiş kapitalist toplumlarda ilkel birikim sürecinin aranması anakronizme neden olur. Diğer iddia ise kapitalistleşmiş toplumlarda da ilkel birikime benzer süreçlerin yaşanabileceği, aslolanın üretim araçları ile üreticiler arasındaki ilişkide yaşanan dönüşümlerin olduğudur (De Angelis, 2001: 4). Kapitalistleşmiş dünyada ilkel birikim sürecine dair kör bir perspektif; kapitalist üretim ilişkilerinin mutlaklaştırılmasına neden olur ve bu da kapitalizmin zapturapt altına alamadığı ilişki biçimlerini ya da kapitalizmden farklı olarak gelişen yeni süreçleri görebilmeyi zorlaştırır.

İlkel birikim süreci Marx için ilk olarak doğrudan üreticilerin üretim araçlarından koparılmasıdır (Glassman, 2017: 80). Diğer taraftan, aynı tarihsel süreçte üretim araçlarından koparılmış bu insanların başka bir üretim tarzına dahil olmasıdır. Marx 16. yüzyıl ve 18. yüzyıl İngiltere’inde çıkarılan aylıklık yasalarına değinirken sürecin ikili yapısını vurgular. Üreticilerinden kopan üretim araçları başkalarının emeğini satın alabilecek düzeyde büyümüş sermaye sahiplerinin elinde toplanırken üretim araçlarından kopmuş insanların da bu sermaye sahiplerine emeklerini satmayı kabul etmeleri gerekir. Her iki süreçte de zor doğrudan rol alır.

Zor ile ilkel birikim arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır. Gelgelelim, bu ilişkinin formu tarihsel olarak değişebilir. Marx’ın altını çizdiği dönem İngiltere’inde henüz modern ceza yasaları oluşmamıştı, aylıklıkla ilgili cezalar içinde kırbaç cezası, damgalama ve köleleştirme gibi cezalar da vardı (2011: 705). Modern ceza hukukunun ve modern egemenlik anlayışının baskın politik unsurları oluşturmasıyla “hukukun üstünlüğü ilkesi” (rule of law) liberal demokratik devletlerin vazgeçilmez unsuru haline geldi. Yani, hukuk, öncelikle devletin sınırlarını çizmeye başladı. John Locke gibi düşünürler devletin ideal formunu bir ‘gece bekçisi’ne benzetirler. Liberal düşünceden türeyen hukuksal liberalizmin de en önemli kaygısı devletin keyfiliğinin önüne geçmektir (Akbaş, 2006: 109). İnsan hakları hukuku da hukukun üstünlüğünün bir parçası olarak dizayn edildi. Yaşam hakkının devredilemez oluşu, insanların zorla çalıştıramayacağı ve birçok hakkın insanın sadece varlığıyla ilişkili olduğu kabulü olağan yasama süreçlerini ve modern devleti sınırlayan unsurları oluşturdu. Ancak ilkel birikimin olgun kapitalizmde de halen etkisini sürdürdüğünü kabul etmek, ilkel birikime

modern siyasallıkta eşlik eden zorun karakteristiğini de açıklamayı gerektirir. Suriye iç savaşı örneğinde olduğu gibi, ilkel birikimin, yani üretim araçları ile üreticilerin bağının koparılması sürecinin savaş formuyla ilişkili olduğu görülebilir. Savaş, sadece insanların içlerinde buldukları toprak parçasından uzaklaşmasına neden olmaz, onların parçaları olduğu üretim süreçlerinden ve bu süreçlere eşlik eden toplumsal ilişkilerden de kopması anlamına gelir. Bu kopuş insanlar ile geçmiş üretim araçları arasındaki ilişkinin kopmasıdır, İnsanların geçim araçları artık yoktur. Böylece, başka bir coğrafyada emeğini satmaktan başka çaresi kalmayan birçok kişi yaratılmış olur. Ancak bu insanların yeni üretim ilişkilerine nasıl dahil olacağı sorusu hala gündemdedir. Hukukun üstünlüğü gibi devleti kısıtlayan politik (1951 sözleşmesi ve 1967 protokolü bağlayıcılıklarından dolayı devletin egemenlik haklarının sınırlanmasıdır) düsturların askıya alınmasıyla oluşan istisnai hukuki durum, bu kişilerin işe koşulma koşullarını belirler. Aynı zamanda bu kişilerin sınıfsal bir mücadele içerisine hukuki olarak girip giremeyeceklerini belirler. Hukuki olarak hak öznesi olmama durumu, sınıf mücadelesinin önüne geçen etkenlerden biridir. Türkiye’de yaşanan genel OHAL sürecinin sınıf mücadelesine etkisi de bu durumun ispatıdır. Türkiye Cumhurbaşkanının Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nde yaptığı konuşma, OHAL ile sınıf mücadelesi arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Cumhurbaşkanı “OHAL’i grev tehdidi olan yerler için kullanıyoruz” derken, yürütmeye verilen sınırsız yetkinin, hukuksal sürecin askıya alınmasının, anayasal hak öznesi işçiyi nasıl bu haktan mahrum bırakmakta kullanıldığını vurgular (Erdoğan: OHAL’I Grev Tehdidi Olan Yere Müdahale İçin Kullanıyoruz, [12.07.2017]). Suriyeli göçmenleri ucuz iş gücü kılan etkenlerden biri de tabi oldukları hukuki düzenlemelerdir. Çünkü bu hukuki düzenlemeler sürekli bir OHAL durumunu yaratır. Yürütmeye ve idareye verilen sınırsız yetkiler ve hak öznesi yaratmayan hukuki süreçler Suriyeli göçmenlerin sınıf mücadelesinin bir öznesi olma potansiyellerini zorlaştırır. Devletin istisnailik ve geçicilik üzerinden kurduğu bürokratik zor, üretim araçlarından koparılmış insanların işe koşulma şartlarını belirler: Ucuz iş gücü. Her ne kadar yasal mevzuat kayıt dışı çalışmayı yasaklasa da ve kayıt altına alınmış her işçinin en az asgari ücretle çalıştırılmasını şart koşsa da Suriyeli göçmenlerin neredeyse hepsi kayıt dışı çalışmaktadır. Yani devlet yasal mevzuatı uygulayıp uygulamama kararını sürekli kendinde saklı tutmaktadır. Agamben yasa gücü ile yasa arasındaki ilişkiyi sorgular (2005: 24). Yaratılan istisna hali, yasa gücünden yoksun yasalar ve yasadışı yasa güçleri yaratır. Hangi yasanın yaşamı belirleyeceği, hangi yasanın yaşamda bir etkisinin

olmayacağı ya da yasa olmadan hangi uygulamaların devlet zoruyla hayata geçirileceği egemenin kararına bağlıdır. Read (2014: 53) ilkel birikimi şiddet ile hak arasındaki geçiş noktası olarak tarifler. Yani ilkel birikim;

...yalnızca bir hadisenin değil, başka iktisadi ve toplumsal ilişkileri yıkıp sermaye açısından üretken kılmak için gerekli olan mülksüzleştirme ve yasama sürecinin adıdır. İlkel birikim, emeğin üretim araçlarından ve kendi varoluşunu yeniden üretme araçlarından ayrılış sürecidir. Böylece ilkel birikim kapitalizmin yalnızca nedeni değil, aynı zamanda sonucu haline gelir (Read, 2014: 51).

İstisna hukuku sürekli olarak hakları askıya aldığından dolayı, devletin hukuku askıya alarak elinde tuttuğu zor, sürekli olarak Suriyeli göçmenlerin dahil olacağı toplumsal ilişkilere zuhur eder. Bu zuhur, formel özgürlükten de yoksun bırakılmış bir iş gücü yığılını oluşturur.

Olgun kapitalizmde –yani kapitalist üretim ilişkilerinin işçilerin zihninde bir doğa yasasıymış gibi yer ettiği toplumsallıkta- devletin zor gücünün formu da değişmiştir. İç savaş gibi bir zorun yarattığı üretim araçlarından mahrum insanlar, hukuk öznesi statüsünden mahrum bırakan zorun yarattığı ucuz iş gücüne dönüşürler. Böylece ilkel birikim çevrimi tamamlanır ve sermaye birikimi için az maliyetli iş gücü yaratılmış olur. Yerli işçi ile göçmen arasındaki ayrım; bir göçmenin zihnine kazanmış geçmiş şiddetle –iç savaşla- ikinci olarak da göçmenin tabi olduğu istisna halinin yarattığı potansiyel (Aristoteles’in kavramsallaştırdığı şekliyle) şiddetle kurulur. Böylece, Suriyeli göçmenler, Marx’ın üretim araçlarından koparılmış ve devlet zoruyla atölyelere ve madenlere sürülmüş işçisi gibi, iç savaşla içlerinde buldukları üretim ilişkilerinden ve üretim araçlarından koparılmış ve istisnai hukuki düzenlemeler aracılığıyla idare zoruyla ucuz çalıştırılmaya mahkum edilmiş işçiler haline gelirler.

5. Sonuç

Suriyeli göçmenler iç savaş yüzünden topraklarını terk etmek zorunda kaldıklarında bütün üretim araçlarını ve içlerinde buldukları üretim ilişkilerini ülkelerinde bıraktılar. Türkiye’ye geldiklerinde savaş yüzünden kaynaklarının yok olması nedeniyle emeklerinden başka satacak bir şeyleri kalmamıştı. Görüldüğü gibi, iç savaş insanları üretim ve geçim araçlarından koparmıştır.

Suriyeli göçmenler Türkiye’ye geldiklerinde belli bir hukuki-ekonomik pozisyonu doldurmak zorunda kaldılar: *homo sacer* ve ucuz iş gücü. *Homo sacer* herhangi bir

hukuki varlığı olmayan kişidir. Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik oluşturduğu hukuki düzlem tam da hukuki olarak var olmamaya sadece kayıt altına alınmaya mahkum olan özneler üretir. Hem de bu 'hukuki olarak var olamayan özne' üretim ilişkilerinde de kötü koşullarda çalışmak zorunda kalır. Türkiye'nin Suriyeli göçmenlere yönelik hazırladığı hukuki düzenlemeler ile Suriyeli göçmenlerin üretim ilişkilerindeki konumları arasında yakın bir ilişki vardır. Hukuki alanda çifte bir istisna hali görünür: İlk olarak uluslararası hukukun askıya alınması ikinci olarak göçmenlerin varlıklarının istisnalaştırılması. Hukuki düzenlemelerin bu biçimde oluşturulması, Suriyeli göçmenlerin hukuki bir özne olmalarını ve aynı zamanda politik bir özne olmalarını da zorlaştırır. Çalışma izni olmadığı için tazminat veya sosyal güvenlik gibi haklardan mahrum olan göçmen işçiler, çalışma izinlerine sahip olunca da bu izin nedeniyle işverenin hukuki varlığına bağımlıdır. Devlet çalışma iznini patrona verir.

Verilerin de gösterdiği gibi göçmen işçilerin neredeyse hepsi kayıt dışı çalışmaktadır. Bu kayıt dışılığı düşük maaş, düzensiz işler ve yoğun emek sömürüsü takip eder. Devletin kayıt dışı göçmen işçiliğini yasaklamasına rağmen bütün Suriyeli işçilerin kaçak çalışması (5016 işçi hariç) bir yasanın ihlal edilmesi anlamına gelmez, yasanın zaten yasa gücüne sahip olmadığı anlamına gelir. Bu da işçilerin maruz kaldıkları yoğun emek sömürüsünün nedenlerinden birini oluşturur.

Sınır dışı etme ve geçici koruma yönetmeliği gibi metinler idareye neredeyse sınırsız yetki alanı tanırlar. Bu da göçmenlerin idare karşısında *homo sacer* gibi bir hukuki konuma tabi olduklarını göstermektedir. Suriyeli göçmenleri Türkiye topraklarına bağlayan hukuki bağ çok güçsüzdür.

Bütün bu hukuki düzenlemeler göçmen işçilerin ucuz emek kaynağı haline gelmesinde önemli bir paya sahiptir. Üretim araçlarından koparılan insanların yeni koşullar altında sermayeye bağımlı hale getirilmesiyle ilkel birikim çevrimi tamamlanır. Savaş yüzünden üretim araçlarından ve alışkın oldukları toplumsal ilişkilerden koparılan bu insanların yeni ekonomik ve toplumsal ilişkilere bağlanma koşulları istisna hukuku ile oluşturulur. İstisna hukukunun yarattığı özne, üretim ilişkilerine bağlandığında hakkı olmayan bir işçi haline gelir. Böylece yerli işçilerden çok daha düşük ücretlere razı kınırlar.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de ve iş yaşamında tabi oldukları hukuki düzenlemelerin düzeltilmesi talebi, işçi sınıfı mücadelesinin olmazsa olmaz taleplerinden biridir. Üretilen yerli ve yabancı işçi ayrımı, öncelikle bir nefret ilişkisi üretir. Suriyelilerin Türkiye'de yaşadıkları mahallelerde maruz kaldıkları linç

girişimlerine katılanların büyük bir kesimi Türkiyeli yoksullardır. Türkiye’de yaşanan bu durum, hem Suriyeli işçilerin daha çok sömürülmesine, hem Türkiyeli işçilerin işsiz kalmasına hem de Suriyeli göçmenlerin güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. Görünen o ki, Türkiye işçi sınıfının gündemine alması gereken ilk hedef, Suriyeli göçmen işçiler ile Türkiyeli işçilerin çıkarlarını ortaklaştırabilmeleri, bir sınıf olabilmeleridir. E. P. Thompson’ın (1991) da belirttiği gibi, sınıf inşa edilen bir olguysa, kültürel farklılıklarına rağmen Suriyeli ve Türkiyeli işçilerin çıkar birliklerinin farkında olmaları ve bir sınıf olabilmeleri ihtimal dışı değildir. Ve bu inşanın bir ayağı zorunlu olarak Suriyeli göçmenlerin tabi oldukları yasalarının değiştirilmesidir.

Kaynakça

- Agamben, G., (2013) *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Agamben, G., (2005), *State of Exception*, Kevin Attell (Çev.). Chicago: The University Of Chicago Press.
- Akbaş, K., (2006), *Hukukun Büyübozumu: Eleştirel Hukuk Çalışmaları Hareketi*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015), *Devlet Üzerine: College de France Dersleri (1989-1992)* Aslı Sümer (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2005) *Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü*, Başak Ertür (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

De Angelis, M. (2001). *Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's "enclosures."* The Commoner (Vol. 2).

DİSK/Genel İş Sendikası, (2016), *Emek Araştırma Raporu-7: Türkiye'de Emegin Durumu.*

El-Hindi, A. (2011), Syria's Agriculture Sector: Situation, Role, Challenges and Prospects. Raymond Hinnebusch (Ed.) *Agriculture and Reform in Syria* içinde (s. 15-36) Scotland: University of St Andrews Centre for Syrian Studies.

Erdoğan: OHAL'i Grev Tehdidi Olan Yere Müdahale İçin Kullanıyoruz, (2017, 12 Temmuz). Birgün, <http://www.birgun.net/haber-detay/erdogan-ohal-i-grev-tehdidi-olan-yere-mudahale-icin-kullaniyoruz-169437.html> Son Erişim Tarihi: 05.08

Erol, E., Akyol, E. A., Salman, C., Pınar, E., Gümüştan, İ., Mısırlı, K. Y., Kahveci, M., Mutlu, P., (2017). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'de Emek Piyasasına Dahil Olma Süreçleri ve Etkileri: İstanbul Tekstil Sektörü Örneği*, İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.

Glassman, J., (2017) *İlk Birikim, Mülksüzleştirerek Birikim ve "Ekonomi -dışı" Araçlarla Birikim*, Fikret Adaman, Bengi Akbulut, Umut Kocagöz (ed.) Herkesin Herkes İçin: Müşterekler Üzerine Eleştirel Bir Antoloji içinde (s. 80-106). İstanbul: Metis Yayınları.

Hinnebusch, R. (2011), *The Ba'th's Agrarian Revolution (1963-2000)*. Raymond Hinnebusch (Ed.) *Agriculture and Reform in Syria* içinde (s. 3-15) Scotland: University of St Andrews Centre for Syrian Studies.

Kireçdağ, N., (2017), Antakya'da Bir Alan Araştırmasına Dayalı Gözlemler: Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler, *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi* 62-63, 29-35.

Kuburlu, C., (2015, 20 Mayıs) Türkiye'de Yılda 200 Milyon Dolarlık Çeviri Yapıyoruz, *Hürriyet*. <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-de-yilda-200-milyon-dolarlik-tercume-yapiyoruz-29048957> Son Erişim Tarihi: 15.08.2017.

Marx, K., (2011), *Kapital I*, Mehmet Selik, Nail Satlıgan (Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.

Schmitt, C., (2005), *Siyasi İlahiyat*, Emre Zeybekoğlu (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Read, J., (2014), *Sermayenin Mikropolitikası: Şimdiki Zamanın Tarih Öncesi ve Marx*, Ayşe Deniz Temiz (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Suriye İç Savaşında 6 Yılda Neler Yaşandı?, (2017, 15 Mart). NTV Haber
http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-6-yilda-neler-yasandi,1k0VGc0sPUqbvDUE_EDsqA Son Erişim Tarihi: 15.08.2017.

Thompson, E. P., (1991), *The Making Of English Working Class*, London: Penguin Books.

Türkiye’de Ne Kadar Suriyeli Var; Ne Kadarı Kayıtlı Olarak Çalışıyor, Kaçı İş Arıyor?, (2017, 6 Mart) T24, <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-ne-kadar-suriyeli-var-ne-kadari-kayitli-olarak-calisiyor-kaci-is-ariyor,392171> Son Erişim Tarihi: 15.08.2017

UNHRC, (2011), *States Parties to the 1951 Convention relating to the Status of Refugees and the 1967 Protocol*.

Ülke Profili: Suriye, (2014, 21 Ocak). Aljazeera Turk, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-suriye> Son erişim Tarihi: 15.08.2017